

Рецензия

от проф. д-р Петя Любомирова Кабакчиева, Катедра Социология при Философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“,

относно конкурс за заемане на академична длъжност „професор“ по професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата (05.11.01. Социология -Социология на неравенствата и устойчивото развитие. Ролята на ЕС за намаляване на социално-икономическите неравенства).

1. Информация за конкурса

Конкурсът е обявен в брой 104 на Държавен вестник от 15.12.2023 г. за нуждите на Секция „Стратификация, неравенства и мобилност“ към ИФС на БАН. Назначена съм за член на научното жури с решение на НС на ИФС – БАН, Протокол от 06.02.2024 на НС на ИФС-БАН.

2. Кратка информация за кандидатите в конкурса

Документи за участие в конкурса е подал само един кандидат – д.с.н. Румяна Русева Желева, доцент в Секция „Стратификация, неравенства и мобилност“ към ИФС при БАН. Решението на назначената със Заповед РД-09-49 от 21.02.2024 на Директора на ИФС-БАН Техническа комисия за проверка на редовността на документите на кандидата е, че доц. д.с.н. Румяна Желева отговаря на минималните национални изисквания за заемане на длъжността „професор“, съобразно чл.2/б от ЗРАСРБ.

Доцент Желева има стабилен професионален път, покриващ всички кариерни стъпки на сериозен академичен социолог. Завършила е специалност Социология в СУ „Св. Кл. Охридски“, защитила е докторска дисертация по социология на тема „Социално-интерпретативни модели на предприемачи в период на преход“ в Университет Ото фон Герике в Магдебург, Германия, има редица специализации в чужбина, била е главен асистент и доцент в Института по философия и социология. През 2023 г. защити успешно и голяма докторска дисертация на тема „Устойчивото развитие във времена на несигурност“.

Доцент Желева работи в няколко изследователски полета: Социология на труда; Организационна социология; Устойчиво развитие, Изследвания на развитието – на човешкия капитал и регионално развитие; Социални неравенства; Социология на Европа. Има двама докторанти. Публикациите ѝ са общо 58 /като тук не съм включила 9 изследователски доклада на научни форуми/, от които 6 монографии, две издадени в чужбина - една на английски език и една на немски. Коректно са посочени 83 цитирания.

Участвала е като изследовател в 24 проекта, като е била и ръководител на значими европейски проекти. Има доклади в над 60 научни форума, като на част от тях тя е и организатор.

Цялостната ѝ дейност очертава значимото ѝ присъствие в научния и публичен живот.

3. Общо описание на представените материали.

За участието си в конкурса доцент Румяна Желева е представила 16 публикации, от които две монографии и 14 статии – 9 на английски и 5 на български езици.

Монографиите са:

Румяна Желева /2024/. Измерения на интеграцията в ЕС. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 203 стр.

Румяна Желева /2024/. Условието на устойчивото развитие. Бургас: Изд. Информа Принт, 161 стр.

4. Съдържателен анализ на научните постижения на кандидата.

Всички представени за конкурса публикации на доцент Желева не просто са посветени на много актуални теми, но покриват нововъзникнали перспективни социологически полета – като социология на устойчивото развитие и социология на европейската интеграция. Основният проблем, на който тя търси отговор в текстовете си, е как е възможна социалната промяна в съвременното глобално общество, какви са факторите за нея и посоките за развитие. Това е ключовият въпрос в голямата ѝ дисертация и в публикуваната по нея монография /която не се покрива напълно с дисертационния труд/, като в нея тя показва как един не революционен бюрократичен механизъм като нефинансовото отчитане на фирмите, може да промени логиката на развитие на хипермодерния капитализъм и да принуди фирмите да не търсят само печалба, а да се съобразяват с устойчивото развитие. Защитата на дуалното образование в три от представените публикации отново е резултат от търсене на по-адекватен модел на съответствие на образованието на пазара на труда. Накъде и как да се развива европейската интеграция, в каква посока да се променя ЕС, необходимо ли е разширението му към Западните Балкани и как то се обвързва с реформите в ЕС – това пък са въпросите в представената като хабилитационен труд книга за професурата.

Обектите на интерес на доцент Желева – устойчиво развитие, Европейски съюз, регионални конфигурации като Западни Балкани и Дунавски регион - изискват преодоляване на методологическия национализъм, фокусът ѝ е върху транснационалните отношения, тъй като процесите, които изследва, не се ограничават в

границите на националната държава. Другата характерна особеност на текстовете ѝ е защитата както на интердисциплинарността, така и на социологическите теории със среден обseg, стъпващи на данни от социологически емпирични изследвания. Тези най-общии характеристики на подхода и текстовете на доцент Желева са доказателство за модерен начин на мислене, за висок професионализъм и принадлежност към глобалната социологическа общност.

Сега ще се спра по подробно на представения за професурата хабилитационен труд „Измерения на интеграцията в ЕС“. Монографията включва три глави, предговор, заключение и приложения. Няма да представям съдържанието на главите, ще отбележа само заслужаващите внимание теоретични находки и тези на книгата.

Първите две глави „Проектът на Европейския съюз: възникване и развитие“ и „Европейска интеграция и диференциация: теории, основни понятия и актуални изследвания“ задават както теоретичната рамка за осмисляне на процеса на европейска интеграция, така и основните виждания на авторката за насоката на този процес. Тук ще отбележа поредицата теоретични нива на разграничение и изясняване на понятия, които задават хипотезите на изследванията на доцент Желева.

Първото и базово разграничение е това на Дейвид Локууд на системна и социална интеграция. То е важно за доцент Желева, защото тя твърди, че социалната интеграция е ключова за постигане на цялостната европейска интеграция и че транснационалните практики и отношения „отдолу-нагоре“ са най-значимите от гл. т. на преодоляване на различията. Тази хипотеза се проверява в третата глава на книгата.

Следващото разграничение е на процесите на интеграция и диференциация – „Интеграцията предоставя общите рамки, в които диференциацията се развива, докато диференциацията може да предложи пътища за интегриране, които отчитат различията между страните-членки.“ /47 стр./ Фокусът върху диференциацията ми се струва много значим, защото кризата на ЕС показва проблематичността както на федеративния подход за обединена Европа, така и на тезата „Европа на националните държави“. Следването на един по-гъвкав диференциран подход при безусловното удържане на ценностния свод на обединена Европа е най-адекватният в съвременната ситуация и тази адекватност е много добре аргументирана от доцент Желева. Считам обосноваването на диалектичната свързаност между интеграция и диференциация като едно от значимите достижения на книгата.

Авторката ясно показва и защо диференциацията не води до дезинтеграция – още едно важно разграничение: „Диференциацията позволява на ЕС да бъде по-гъвкав и да се адаптира към различията между държавите-членки, което може да улесни по-нататъшната интеграция, като същевременно се съобразява с националните интереси и обстоятелства. Дезинтеграцията, от друга страна, се отнася до процеса, при който съществуващите връзки и интеграция между държавите-членки на ЕС се разпадат или отслабват. ...диференциацията може да бъде разглеждана като стратегически подход за справяне с различията и укрепване на ЕС, докато дезинтеграцията е отрицателен процес, който подкопава основите на европейската интеграция и сътрудничество“ /50 стр./

Фокусът върху диференциацията е обвързан с основна, много важна теза на доцент Желева – че единен и хомогенен процес на европеизация е невъзможен /стр. 61/ Хоризонталната европеизация, пише авторката, „се разглежда като многоскоростна, многостепенна и многоизмерна, предлагайки модел на социална интеграция, който отразява разнообразието и сложността на съвременна Европа“ /стр.60/. Ако трябва да обвързва тази теза с концептуализацията на модернизационните процеси, считам, че адекватният модел за обяснение е подходът на „преплетените модерности – entangled modernities“ (Randeria 2002, Therborn 2003), който въвежда идеята за различните скорости на модернизиране на различните сфери и групи на обществото, както и възможността за ре-традиционализация. Социологически изследвания в рамките на международния проект DIOSCURI потвърждават тази теза (Avramov and Kabakchieva 2004).

Считам и за успешна находка използването на понятието „рамка“ (frame) въз основа на концептуализацията, направена от E. Goffman (1974), защото то позволява оттласкване от строго институционалния нормативен подход към интеграцията и дава възможност за вглеждане в „скритите социални влияния и минал опит, които формират ценностите, нагласите и убежденията на индивидите, и определят разбирането им за нови преживявания. /стр. 51/. В тази връзка намирам за много интересна хипотезата на доцент Желева, че „европейската интеграция създава референтна рамка (Goffman, 1974), която позволява диференциация на съвременните национализми и те никога не могат да бъдат отнесени към техни предишни (уродливи) форми от миналото“ /стр.95/. За съжаление, както авторката сама отбелязва, тази силна теза не е доразвита и се

нуждае от по-нататъшни и задълбочени емпирични проучвания. Искрено се надявам, че доцент Желева ще продължи изследванията си в тази посока.

Поставянето на проблема за социологическите изследвания на ЕС и процесите на европеизация също е значим принос. Авторката си задава въпроса може ли да се очертае полето на Социология на Европа, възникнало в немскоезичната литература. Тя споделя виждането на Bach & Hoening (2018), че „Социология на Европа“ не е подчинена на някакъв теоретичен догматизъм, а по-скоро изразява едно многопарадигмално търсене и не става въпрос за изкрystalизирало ново изследователско направление, а по-скоро за „поле за научни експерименти“ – важна теза, доказването на която си струва да бъде продължено чрез по-нататъшно изследване в тази насока.

Мисля, че за първи път се представя пред академичната ни общност анализ на доклада на „Групата на дванадесетте“ /Report of the franco-german working group on the EU institutional reform 68 „Sailing in high seas: Reforming and Enlarging the EU for the 21st century“/. Този анализ ми беше много интересен.

Важна и значима теза на авторката е, че „интеграцията в ЕС трябва да се разглеждана в четири оси: политическа, културно-ценностна, „отгоре-надолу“ и „отдолу-нагоре“... процесът на европейска интеграция и най-вече формирането на европейска идентичност може да бъде изследван в тези четири измерения.“ / стр. 67/. В трета глава „Ключови въпроси на европейската интеграция на примера на присъединяването на Западните Балкани“, на базата на социологически изследвания на общественото мнение на респонденти от Западните Балкани се тества тази хипотеза. Преди коментара на тестването на хипотезата, държа да отбележа, че самият фокус към Западните Балкани и перспективите и възможностите му за европейска интеграция е значим, тъй като проблемът е много важен, но все още недостатъчно сериозно изследван. Поставянето на въпроса дали разширението трябва да върви с реформите в ЕС, или реформите трябва да предшестват разширението, е само по себе си изключително съществено.

Връщам се към горната хипотеза - при анализа на изследванията тя се конкретизира в предположението, „че дори в случай, че политическото измерение и измерението „отгоре-надолу“ се окажат неприложими, само културното измерение и измерението „отдолу-нагоре“ биха извели европейската интеграция на ново, по-високо ниво, тъй като добавят стойност към чувството за принадлежност и цялост на индивида.“ Ето защо, твърди авторката, е ключова „биографичната работа“ по

евроинтеграцията. Това е много важна и продуктивна теза. Изразявам пълно съгласие с идеята за биографичната работа и т.нар. измерение „отдолу-нагоре“, но мисля, че тезата за културното измерение, за културно-ценностната ос изисква по-голяма конкретизация. И така стигам до следващия раздел.

5. Бележки и препоръки.

Считам, че в монографията се съдържат поне три книги, които чакат своето доразгръщане. Първо, изследване на бъдещето на европейския проект през перспективата на интеграцията и диференциацията. Второ, изследване на социологическите проучвания на европейската интеграция в търсене на отговора има ли Социология на Европа – тези изследвания вече са твърде много, обособи се дори полето на “Europeanization studies”, и тъкмо поради своята полипарадигмалност е любопитно и важно да се направи типология на социологическите подходи към процесите на евроинтеграция и техните плюсове и минуси. Трето, пространно и задълбочено изследване на перспективите пред европейската интеграция на Западните Балкани. Уточнявам това, тъкмо защото монографията очертава добре тези три полета, задава важните въпроси, но, нормално за една монография, няма възможност да се задълбочи в по-голяма степен в отговорите. Очертаването на тези три полета, показването на взаимната им свързаност, поставянето на значимите въпроси, засягащи перспективите им на развитие, е само по себе си много важно достижение и научен принос. Но много се надявам, и искрено препоръчвам, доцент и бъдещ професор Желева да влезе още по-надълбоко в поне едно от тези три полета, може би да започне със Западните Балкани.

Убедена съм в голямата компетентност на доцент Желева по проблемите на Западните Балкани, но имам чувството, че тази последна глава е най-бързо написана. Важно е да се покажат по-подробно разликите между различните страни, както и сходствата, да се отиде отвъд процентите и да се потърсят взаимозависимости. Данните от Балканския барометър поставят под въпрос едно от измеренията на горната хипотеза – културното. Тези данни показват, че най-големите еврооптимисти са жителите на Албания и Косово, чиято културна идентичност едва ли е най-близка до европейската. Измерението „отдолу-нагоре“ включва най-вече желанието за по-добър стандарт или казано по-друг начин - икономически просперитет, обвързан и с възможности за пътуване, учене и работа в чужбина. Това са по-скоро прагматични цели, въпреки че са обвързани с ценността на правата и свободите в ЕС, но дали засягат равноправното включване по пол например, ценностите на политическото участие,

признаването на демократичното управление - това е под въпрос. Затова мисля, че трябва да се рефлектира повече върху културното измерение, както и това, назовано „отдолу-нагоре“ – какво включват, как се възприемат, дори как се назовават.

Престижът да си в Европа вероятно също има значение.

Не съм убедена в точността на заглавието на една от частите на Трета глава „Европа без граници“. „Завръщането на геополитиката“. Трябва да се уточни какво се разбира под геополитика, в случая става дума преди всичко за регионално сътрудничество. Какво се разбира под „завръщане“ - има се предвид преодоляването на конфликтите ли – но това трябва изрично да се каже. Не се коментират по-далечните геополитически ориентации, а те са много важни с оглед на европейската интеграция. Доцент Желева споменава за влиянието на Русия и Китай, но то се увеличава и трябва да бъде обект на анализ. Логиката на структурата ми се губи - започва се с данни за регионалното сътрудничество, минава се на друга тема, и следва завръщане към регионалното сътрудничество. Има проблем с графиките: в графика 9, стр. 137, не са ясни отговорите на въпроса, добре е да е даден и самият въпрос. В самата графика 10 е добре да се посочат %, въпреки че са посочени в предшестващия параграф. В графика 11 не откривам отговора „Свободата на пътуване“, който в текста е посочен като доминиращ отговор. Тъкмо значимостта на интелектуалните предизвикателства в монографията изисква и по-прецизна интерпретация при анализа на данните.

6. Заключение

Всичко написано дотук подчертава значимото социологическо присъствие на доцент Румяна Желева. Няма самоценност в академичните ѝ търсения, тя прави публична социология – поставя важни за съвремието ни въпроси и търси отговорите им, дело, заслужаващо уважение. Ето защо напълно подкрепям и гласувам положително за заемането на академичната длъжност „Професор“ на доцент Румяна Русева Желева по професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата (05.11.01. Социология -Социология на неравенствата и устойчивото развитие. Ролята на ЕС за намаляване на социално-икономическите неравенства) в ИФС при БАН.